

УДК 338.1:711.437(477)+65.0.12.8:33
JEL Classification H10, O10, R10

Варналії Захарій

д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри фінансів
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна
E-mail: vzs1955@gmail.com

ПРІОРИТЕТИ ТА ЗАСОБИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗБАЛАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Анотація

Вступ. Останніми роками спостерігається загострення проблем соціально-економічного розвитку сільських територій. Це передусім обумовлене низкою проблем, пов'язаних із недостатньо ефективним використанням їх соціально-економічного потенціалу. Таким чином посилюється дисбаланс соціально-економічної безпеки держави, ускладнюється формування конкурентоспроможних регіональних економічних комплексів. Відтак, важливо ідентифікувати пріоритети, розробки і реалізацію ефективних засобів соціально-економічного зростання та використання потенціалу розвитку сільських територій України.

Методи. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові методи пізнання (аналіз і синтез, індукція і дедукція, діалектичний та абстрактно-логічний методи) та системний підхід до вивчення економічних процесів.

Результати. Визначено перелік проблем, що перешкоджають належному розвитку сільських територій в Україні, а відтак призводять до погіршення рівня якості життя та соціальної забезпеченості сільського населення, уповільнення розвитку підприємництва, ділової інфраструктури та зниження ефективності використання в цих цілях природно-ресурсного потенціалу, погіршення якості людського капіталу, адміністративно-управлінських обмежень органів місцевого самоврядування територіальних громад.

Сформовано набір пріоритетних напрямів та засобів розвитку сільських територій в контексті державної політики збалансування соціально-економічної безпеки, які передбачають інноваційний розвиток та модернізацію економіки сільських територій, створення сприятливого середовища для розвитку малого підприємництва, вдосконалення державної політики у сфері розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури сільських територій, розвиток ринків праці, державно-приватного партнерства, механізмів залучення коштів трудових мігрантів.

Перспективи. Подальші дослідження в аналізованій сфері доцільно зосередити на визначенні механізмів, завдяки яким вдасться ефективно реалізувати пріоритетні завдання та засоби розвитку сільських територій в контексті державної політики збалансування соціально-економічної безпеки держави.

Ключові слова: сільські території, державна політика, соціально-економічна безпека, пріоритети розвитку, засоби розвитку.

Вступ.

Посилення диференціації регіонального та субрегіонального економічного розвитку та якості життя населення в обласному центрі та на решті територій є актуальною проблемою державної політики збалансування соціально-економічної безпеки України впродовж усього періоду незалежності.

Останніми роками спостерігається особливе загострення соціально-економічних проблем сільських територій в Україні. Це пояснюється, з одного боку, притаманним нашій державі глобальним процесом урбанізації, а, з іншого, – економічним, соціальним, культурним спадом у віддалених від обласного центру територіях, зумовленим низкою проблем, пов'язаних з недостатньо ефективним використанням соціально-економічного потенціалу. Як наслідок, сьогодні перед сільськими територіями України постала низка викликів, зумовлених руйнуванням їх

соціальної та комунальної інфраструктури, погіршенням якості людського капіталу, нарощуванням соціально-демографічних диспропорцій, недостатньо ефективним використанням наявних природних ресурсів, погіршенням екологічних умов господарювання [1, с. 64-68].

Все це посилює дисбаланс соціально-економічної безпеки держави, ускладнює формування конкурентоспроможних регіональних економічних комплексів. Відтак, актуалізувалася необхідність ідентифікації пріоритетів, розробки і реалізації ефективних засобів соціально-економічного зростання та використання потенціалу розвитку сільських територій України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми розвитку сільських територій в Україні широко досліджені у працях таких вітчизняних науковців: В. Бойка, В. Борщевського, О. Булавки, Т. Васильців, В. Геєця, О. Єрмакова, І. Лукінова, Е. Лібанової, О. Онищенко, К. Прокопишак, М. Сахацького, Л. Шепотько, В. Юрчишина та ін. При цьому вплив таких проблем розглядається стосовно різних сфер реалізації державної політики регулювання та контролю соціально-економічних відносин.

Водночас, у низці наукових досліджень практичні аспекти реалізації державної політики збалансування соціально-економічної безпеки держави стосуються тенденцій економіки сільських територій. Йдеться про наукові доробки В. Бесєдіна, І. Бондар, О. Власюка, А. Гальчинського, С. Дорогунцова, О. Ляшенко, А. Мельник, А. Савченка, А. Чухна та ін.

Втім, часто у наукових дослідженнях не враховується, що економіка нашої держави постійно перебуває у стані адаптації до світових тенденцій та необхідного за будь-яких обставин забезпечення потреб суспільства. Тому пріоритети та засоби розвитку сільських територій не можуть розглядатися у довгостроковому періоді і їх необхідно постійно переглядати, а для окремих громад – кардинально змінювати і по-новому адаптовувати.

Мета.

Метою статті є наукове обґрунтування пріоритетів та засобів розвитку сільських територій в контексті державної політики збалансування соціально-економічної безпеки держави.

Методологія дослідження.

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові методи пізнання (аналіз і синтез, індукція і дедукція, діалектичний та абстрактно-логічний методи) та системний підхід до вивчення економічних процесів.

Результати.

Останніми роками спостерігається суттєве погіршення соціально-економічної безпеки України, у т.ч. через загострення проблем соціально-економічного розвитку сільських територій. Це передусім обумовлене недостатньою ефективністю використання ними соціально-економічного потенціалу, що призводить до руйнування соціальної та комунальної інфраструктури, погіршення якості людського капіталу, нарощування соціально-демографічних диспропорцій, недостатньо ефективного використання наявних природних ресурсів, погіршення екологічних умов господарювання [3, с. 163-170].

Вже довгий час сільські території України характеризуються невисоким рівнем якості життя та соціальної забезпеченості населення, що обумовлено погіршенням дорожньо-транспортної, житлово-комунальної, комунікаційної та соціальної інфраструктури, гіршою забезпеченістю населення об'єктами торгівлі та споживчих послуг, нерозвиненістю мережі інституцій соціальних послуг, підтримки та допомоги. Також сформувався низький рівень розвитку підприємництва, ділової інфраструктури та використання в цих цілях природно-ресурсного потенціалу, досі використовуються застарілі методи господарювання, що гальмують процеси модернізації економіки сільських територій.

Проблеми, що виникли внаслідок прогалин у політиці реформування аграрного сектора, його прискореного і навіть поспішного переведення у ранг ринкових відносин, спричинили деформацію системи управління підприємствами побутового обслуговування мешканців сільських територій України. Та більше, упродовж багатьох років на сільських територіях фактично не розвиваються альтернативні сільському господарству види економічної діяльності. Це зумовлено порівняно низькою щільністю розселення сільських мешканців, браком дієвих програм державної підтримки підприємницьких ініціатив та інноваційних ідей, відсутністю належних можливостей для професійної перепідготовки та перекваліфікації кадрів, недоступністю інформаційного забезпечення щодо несільськогосподарських видів економічної діяльності.

В міру проведення інституційних реформ державної економічної системи ще досі зберігається надмірна бюджетна та адміністративна централізація, яка супроводжується постійним дефіцитом і перманентною дотаційністю більшості бюджетів в сільській місцевості. Це призводить до неспроможності органів місцевого самоврядування акумулювати достатню кількість інвестиційних ресурсів для реалізації програм інноваційного розвитку соціальної, комунальної та інноваційної інфраструктури [2, с. 22-24; 7, с. 167-169].

Ці та інші чинники посилюють дисбаланс соціально-економічної безпеки держави, ускладнюють формування конкурентоспроможних економічних комплексів на сільських територіях. Відтак, пріоритетами напрямами розвитку сільських територій в контексті державної політики збалансування соціально-економічної безпеки держави доцільно визначити [6, с. 84-91]:

1) покращення умов та створення територій, комфортних для проживання населення, шляхом розбудови житлово-комунальної, комунікаційної та соціальної інфраструктури, покращення рівня забезпеченості населення об'єктами торгівлі і споживчих послуг, розвитку мережі інституцій соціальної підтримки і допомоги;

2) створення сприятливого середовища для розвитку малого і середнього підприємництва, у т. ч. з використанням факторних конкурентних переваг та природно-ресурсного потенціалу (надання оздоровчих та відпочивальних послуг, розвиток «зеленої» економіки, агроосель, творчих індустрій, використання потенціалу культурних ресурсів та народної творчості);

3) покращення транспортної (локальної) доступності територій віддалених сільських поселень;

4) забезпечення сталого розвитку та підвищення рівня енергетичної незалежності сільських територій;

5) запровадження організаційно-економічних механізмів розвитку людського капіталу;

6) диверсифікацію економіки, децентралізацію влади і підвищення функціональної спроможності сільських територіальних громад.

Очевидно, що реалізація зазначених пріоритетних завдань повинна передбачати використання низки засобів. Так, у контексті забезпечення інноваційного розвитку та модернізації економіки сільських територій України варто змінити принципи державної підтримки села з переорієнтацією бюджетно-інвестиційної підтримки на першочергову підтримку розвитку інноваційної та комунальної інфраструктури, стимулювати реалізацію програм з розвитку енергозбереження та альтернативної енергетики у сільській місцевості, реалізувати низку навчально-освітніх програм для керівників сільських органів місцевого самоврядування та підприємців сільських територій, започаткувати низку пілотних проектів, спрямованих на розробку та реалізацію програм багатofункціонального розвитку сільських територій на основі активізації несільськогосподарського підприємництва.

Водночас, важливо обрати сфери в яких будуть генеруватися джерела економічного розвитку сільських територій, в т.ч. інноваційного. Тут варто виділити роль малого підприємництва на сільських територіях. Відповідно в межах державної політики збалансування соціально-економічної безпеки держави потрібно:

- передбачати розроблення та реалізацію регіональних програм інвестиційного розвитку

малого підприємництва на сільських територіях;

підвищити ефективність державного планування і програмування розвитку малого бізнесу на регіональному і місцевому рівні;

- стимулювати розвиток привабливих для конкретної сільської території видів економічної діяльності;

- надавати державну підтримку фінансових та лізингових програм розвитку малого підприємництва на території сільських поселень;

- забезпечити формування економічних стимулів для створення локальних інтегрованих виробничих систем, проведення горизонтальної та вертикальної кооперації малих підприємств, покращення інвестиційного клімату на сільських територіях шляхом гарантування захисту прав та інтересів інвестора;

- продовжувати діяльність із підвищення рівня прозорості й ефективності дозвільної системи;

- забезпечити інформаційно-консультаційну підтримку сільського населення щодо започаткування власного бізнесу, покращення соціально-психологічного та організаційно-професійного середовища підприємницької діяльності.

При цьому, такі заходи потребуватимуть проведення публічних слухань та висвітлення у регіональних та місцевих засобах масової інформації, формування мережі інституцій та програм фінансово-кредитного сприяння, розроблення регіональних паспортів пріоритетних видів економічної діяльності, формування консультаційних шкіл бізнес-тренерів з питань організації та ведення підприємницької діяльності, розроблення регламентуючих нормативно-правових актів співпраці та відповідальності інвестора і сільських громад тощо [5, с. 101-122; 8, с. 79-93].

Також одним із головних векторів розвитку сільських територій є покращення інфраструктурного забезпечення, зокрема дорожньо-транспортного. Тому, в контексті реалізації державної політики збалансування соціально-економічної безпеки України необхідно передбачити: реалізацію заходів щодо відновлення ролі автостанцій в організації процесу пасажирських перевезень у сільському напрямку та їх подальшої модернізації, поступове впровадження автоматизованої системи продажу квитків, запровадження практики формування баз даних пасажиропотоків, створення стимулів для автоперевізників відносно розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури та її об'єктів на сільських територіях, впровадження нових стандартів та кваліфікаційних умов при проведенні тендерів на ремонт, інженерне і архітектурне облаштування автомобільних доріг у сільській місцевості, реалізацію пілотних проектів у сфері реформування існуючої системи управління автомобільними дорогами на сільських територіях [4, с. 209-211].

Важливо передбачити засоби щодо розвитку ринку праці на сільських територіях, які засвідчать ефективність реалізації завдань відносно розвитку малого бізнесу, модернізації економіки, інфраструктурного забезпечення. Так, необхідно:

- диверсифікувати економіку сільських територій для забезпечення продуктивної зайнятості, підвищення ефективності праці та доходів населення, організації самозайнятості та впорядкування «човникової» торгівлі;

- запровадити організаційні механізми покращення підприємницького середовища для підвищення ефективності функціонування мікроринків праці та посилення ділової активності населення;

- удосконалити нормативно-правове та організаційно-економічне забезпечення системи регулювання трудової міграції і збільшення масштабів зайнятості на внутрішніх ринках України.

Перелік визначених заходів у різних сферах розвитку сільських територій має інвестиційний характер і їх реалізація потребує належного ресурсного забезпечення. Так, одним з ефективних інструментів пошуку та забезпечення доступу до ринків ресурсів може бути державно-приватне партнерство. Вважаємо, що для розвитку державно-приватного партнерства на сільських територіях необхідно:

- системно доопрацювати та гармонізувати нормативно-правовий базис його впровадження;
- скасувати законодавчі норми щодо можливості укладення відповідних договорів партнерства без конкурсу;
- розробляти і реалізовувати проблемно-цільові програмні заходи протидії і поширення корупційних проявів у таких партнерських відносинах;
- забезпечити активний діалог між потенційними учасниками партнерства та іншими зацікавленими особами;
- сприяти більш активному поширенню інформації про інвестиційні пропозиції та підвищити мотивацію потенційних партнерів в укладенні угод ДПП.

Одним із джерел інвестиційно-інноваційного розвитку сільських територій варто розглядати кошти трудових мігрантів, яких необхідно активно долучати до розроблення та реалізації перспективних проєктів. Зокрема, попередньо варто [6, с. 79-88]:

- розробити та схвалити нормативно-правові документи щодо управління та регулювання такими грошовими потоками;
- забезпечити механізми легалізації заробітної плати працюючих за кордоном;
- активізувати роботу центрів зайнятості щодо працевлаштування українських трудових мігрантів;
- ініціювати створення кредитних спілок із залученням коштів трудових мігрантів;
- забезпечити скоординовану діяльність державних органів влади з українською діаспорною мережею;
- за участі трудових мігрантів створювати підприємства в стратегічних галузях та вирішувати соціальні проблеми на сільських територіях.

Висновки і перспективи.

З метою забезпечення ефективного реформування та соціально-економічного розвитку сільських територій України, вирівнювання таким чином просторово-структурних соціально-економічних деформацій, розвитку галузей реального сектора економіки, стимулювання ділової активності, покращення інфраструктури та якості життя сільського населення потрібно реалізувати системну сукупність засобів та інструментів державної політики збалансування соціально-економічної безпеки держави, спрямованої на досягнення таких пріоритетів, як розбудова інфраструктури сільських територій, створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва, покращення транспортної (локальної) доступності, розвиток ринку праці, соціальної сфери та людського капіталу, диверсифікація економіки і підвищення функціональної спроможності сільських територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Бойко В.В. Сільські території у формуванні економічної безпеки держави: теоретичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент.* 2015. Вип. 11. С. 64-68.
2. Борщевський В.В. Економічна безпека регіону з урахуванням соціально-економічного потенціалу розвитку сільських територій. *Інноваційна економіка.* 2014. № 1. С. 21-25.
3. Васильців Т.Г., Лупак Р.Л. Інструменти господарського механізму розвитку сільських територій як передумова вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій соціально-економічної безпеки України. *Бізнес Інформ.* 2016. № 11. С. 167-171.
4. Ксьонжик І.В. Удосконалення організаційно-економічного механізму інфраструктурного забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій України. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент.* 2014. Вип. 12 (62). С. 208-213.
5. Напрями та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України : моногр. / за ред. д.е.н., проф. Т. Г. Васильціва, к.е.н., доц. В.В. Бойка. Львів, 2016. 262 с.
6. Організаційно-економічні механізми та засоби нарощування і ефективного використання потенціалу розвитку прикордонних територій західних регіонів України : аналіт. доповідь / за заг. ред.

Т.Г. Васильціва. Львів, 2014. 118 с.

7. Плеханов Д. О. Напрями державної політики розвитку сільських територій в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 19. С. 167-169.

8. Стратегічні пріоритети та механізми інноваційного розвитку сільських територій західного регіону України : моногр. / за ред. д.е.н. Борщевського В. В., д.е.н. Васильціва Т. Г. Львів, 2014. 176 с.

Статтю отримано: 14.07.2017 / Рецензування 12.08.2017 / Прийнято до друку: 27.08.2017

Zakhariv Varnaliy

Dr. Sc. (Econ.), Professor,

Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Professor,

Department of Finance,

Kyiv National Taras Shevchenko University

Kyiv, Ukraine

E-mail: vzs1955@gmail.com

PRIORITIES AND MEANS OF DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN THE CONTEXT OF THE STATE POLICY OF BALANCING SOCIO-ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

Abstract

Introduction. In recent years the intensification of the problems of social and economic development of rural areas has been observed. This is primarily due to a number of problems associated with the inefficient use of their social and economic potential. In this way, an imbalance in the social and economic security of the state increases, and the formation of competitive regional economic complexes becomes more complicated. It is important to identify priorities, develop and implement of effective means of social and economic growth and use of the potential of development of rural areas of Ukraine.

Methods. The general scientific methods of cognition (analysis and synthesis, induction and deduction, dialectic, abstract and logical methods) and a systematic approach to the study of economic processes are the methodological basis of the research.

Results. The list of problems hindering the proper development of rural areas in Ukraine is identified, which leads to a deterioration of the quality of life and social security of the rural population, slowing down of entrepreneurship development, business infrastructure and reduction of the efficiency of the use of natural resources for these purposes, deterioration of the quality of human capital, administrative and managerial restrictions of local government bodies of territorial communities.

A set of priority directions and means of development of rural areas in the context of the state policy of balancing social and economic security that envisages innovative development and modernization of the rural economy, creation of a favorable environment for the development of small business, improvement of state policy in the field of development of road and transport infrastructure of rural areas, the development of labor markets, public and private partnerships, and mechanisms for attracting labor migrants.

Discussion. Further studies in the analyzed area should focus on identifying the mechanisms by which it will be possible to implement effectively the priority tasks and means of development of rural areas in the context of the state policy of balancing the social and economic security of the state.

Keywords: rural territories, state policy, social and economic security, development priorities, means of development.

References

1. Boyko, V.V. (2015). Sil's'ki terytoriyi u formuvanni ekonomichnoyi bezpeky derzhavy: teoretychny aspekt [Rural areas in the formation of economic security of the state: the theoretical aspect]. *Scientific Herald of the International Humanitarian University. Series: Economics and Management*, 11, 64-68.

2. Borshchevs'kyi, V.V. (2014). Ekonomichna bezpeka rehionu z urakhuvannyam sotsial'no-ekonomichnoho potentsialu rozvytku sil's'kykh terytoriy [Economic security of the region, taking into account the socio-economic potential of rural development]. *Innovative Economy*, 1, 21-25.

3. Vasylytsiv, T.H., & Lupak, R.L. (2016). Instrumenty hospodars'koho mekhanizmu rozvytku sil's'kykh terytoriy yak peredumova vyrvnyuvannya prostorovo-terytorial'nykh dysproportsiy sotsial'no-ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [Tools of the economic mechanism of development of rural territories as a prerequisite for equalization of

spatial and territorial disparities of socio-economic security of Ukraine]. *Business Inform*, 11, 167-171.

4. Ks'onzhuk, I.V. (2014). Udoskonalennya orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu infrastruktornoho zabezpechennya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku sil's'kykh terytoriy Ukrainy [Improvement of organizational and economic mechanism of infrastructural provision of social and economic development of rural areas of Ukraine]. *Bulletin of the Sumy National Agrarian University. Series: Economics and Management*, 12(62), 208-213.

5. Vasyl'tsiv, T.H., & Boyko, V.V. (Eds) (2016). *Napryamy ta zasoby rozvytku sil's'kykh terytoriy v konteksti zmitsnennya sotsial'no-ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy* [Areas and means of development of rural territories in the context of strengthening of socio-economic security of Ukraine]. Lviv, Ukraine: Liha-Pres

6. Vasyl'tsiv, T.H. (Ed.) (2014). *Orhanizatsiyno-ekonomichni mekhanizmy ta zasoby naroshchuvannya i efektyvnoho vykorystannya potentsialu rozvytku prykordonnykh terytoriy zakhidnykh rehioniv Ukrainy* [Organizational and economic mechanisms and means of building up and effective use of the potential of the development of border areas of the western regions of Ukraine]. Lviv, Ukraine: Liha-Pres

7. Plekhanov, D.O. (2014). *Napryamy derzhavnoyi polityky rozvytku sil's'kykh terytoriy v Ukraini* [Areas of State Policy for the Development of Rural Areas in Ukraine]. *Investments: practice and experience*, 19, 167-169

8. Borshchevs'kyy, V.V., & Vasyl'tsiv, T.H. (Eds.) (2014). *Stratehichni pryorytety ta mekhanizmy innovatsiynoho rozvytku sil's'kykh terytoriy zakhidnoho rehionu Ukrainy* [Strategic Priorities and Mechanisms for Innovative Development of Rural Areas of the Western Region of Ukraine], Lviv, Ukraine: Avers.

Received: 07.14.2017 / Review 08.12.2017 / Accepted 08.27.2017

